

ДВІ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА: УКРАЇНІЗАТОР П. ШЕЛЕСТ І МОСКВОФІЛ В. ЩЕРБИЦЬКИЙ НА ЧОЛІ УРСР

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття присвячена порівнянню політики першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста, який відстоював економічні й культурні інтереси УРСР, і його наступника – В. Щербицького, який ці інтереси в угоду союзного керівництва повністю ігнорував.

Ключові слова: Українська Радянська Соціалістична Республіка, Петро Шелест, Володимир Щербицький.

Abstract

The article is devoted to comparing the policy of the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine P. Shelest, who defended the economic and cultural interests of the Ukrainian Soviet Social Republic and his successor - V. Shcherbytsky, who completely ignored these interests in the agreement of the Union leadership.

Keywords: Ukrainian Soviet Social Republic, Petro Shelest, Vladimir Shcherbytsky.

В роки застою УРСР мала двох керівників – П. Шелеста і В. Щербицького. Обидва обіймали посаду першого секретаря Центрального Комітету Комуністичної партії України. Обидва були вихованцями і прихильниками радянської системи, виразниками комуністичної ідеології. Але при тому їхня політика всередині республіки й у стосунках із загальносоюзним керівництвом була доволі різною.

П. Шелест був очільником радянської України в період 1963 – 1972 рр. Деякі дослідники називали його типовим прикладом радянського українця. Відданість радянській системі поєднувалась у нього з українською ідентичністю. Він насправді до всього українського ставився дуже прихильно. Відомий історик О. Субтельний підкреслив, що П. Шелест захищав мовні і культурні права українців. В його промовах лунали заклики, як «найдорожчий скарб», берегти «прекрасну українську мову» [1, с. 442]. Він сам любив українські пісні, часто носив вишиванку, демонстративно розмовляв українською, виношував плани щодо українізації вищої освіти. П. Шелест щиро підтримував українське народне мистецтво, зокрема славетний ансамбль танцю П. Вірського, творчість кінорежисерів С. Параджанова та Ю. Іллєнка. За його ініціативою почалася робота над створенням багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР», написанням «Української Радянської Енциклопедії». Багато зусиль від доклав аби добитися від союзного керівництва дозволу на запровадження Національної премії України імені Тараса Шевченка, якою винагороджували талановитих українців за найвидатніші твори літератури і мистецтва, публіцистики і журналістики. Він завзято підтримав ідею створення на острові Хортиця Державного історико-культурного заповідника з метою вшанування пам'яті славного українського козацтва, а також заснування поблизу с. Пирогів під Києвом Національного музею народної архітектури та побуту України [2, с. 139]. Враховуючи те, що СРСР залишався по своїй суті імперією, де будь-який національно-культурницький рух сприймався Москвою, як велика небезпека, такі дії були проявом неабиякої сміливості.

Однак існував ще один аспект політики П. Шелеста, який зовсім не влаштовував загальносоюзне керівництво. Це стосувалося сфери економіки. Він серйозно ставився до декларованої Конституцією

СРСР тези про рівноправність радянських республік. Коли економісти навели йому дані про те, що в економічних стосунках із Радянським Союзом в загальному підсумку Україну обраховують, Петро Юхимович став вимагати дотримуватися принципу паритету, за яким УРСР мала б отримувати від союзного керівництва фонди, товари і послуги, що дорівнювали б вартості її внеску в економіку СРСР. В серпні 1965 р. П. Шелест направив листа в Політбюро ЦК КПРС, в якому просив надати УРСР право самостійно вести зовнішню торгівлю [3, с. 127]. Це була відповідь керманіча України на свавільні дії Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР, яке вирішило продати Швейцарії 450 тис. тон соняшникової макухи, виробленої в Україні, навіть формально не запитавши згоди українського керівництва [2, с. 138]. Подібних прикладів повного ігнорування республіканського уряду з боку Кремля було безліч.

Такий курс не влаштував московське керівництво, і у 1972 році Петра Шелеста було звільнено з посади першого секретаря ЦК КПУ та переведено до Москви одним із заступників Голови Ради Міністрів СРСР. Момент від'їзду до Москви сам Шелест назвав «найчорнішим днем у його житті». Після цього в Україні розгорнулася кампанія критики за допущені ним помилки в керівництві республікою. З бібліотек навіть була вилучена написана ним книга «Україна наша радянська», в якій поряд із описом вражаючих досягнень УРСР автор прямо чи приховано підкреслював історичну автономність України, розкривав прогресивну роль козацтва. Через три роки після видання цієї книги партійний журнал «Комуніст України» опублікував статтю «Про серйозні недоліки і помилки однієї книги», де стверджувалося, що Шелестом були допущені «серйозні недоліки й ідейні помилки», подані «однорічні оцінки важливих історичних подій».

Наступним першим секретарем ЦК КПУ став Володимир Щербицький, який перебував на цій посаді з 1972 по 1989 р. Він був палким політичним противником Шелеста і усіяко дискредитував попередника, широко використовував російську мову в офіційному спілкуванні, підтримував жорстке придушення дисидентства та підпорядкування економіки УРСР потребам Кремля.

Леонід Кравчук згадував, що Щербицький без ентузіазму ставився до української мови. Зокрема він наводив один приклад, коли голову ЦК КПУ довго вмовляли виступити перед письменниками саме українською мовою, хоч це і дозволило б згладити стосунки між членами Комуністичної партії України та патріотично налаштованими письменницькими колами. Після довгих вагань перший секретар погодився, але після виступу, стримуючи роздратування, промовив: «Ніколи більше не пропонуйте мені подібного. Ніколи!» [4, с. 12]. Це був перший й останній прояв «національної свідомості» у голови КПУ.

Ігнорування української мови найвищим посадовцем республіки призвело до його наслідування підлеглими, що посилювало русифікаторський курс в УРСР. Красномовним фактом було і те, що у своїх промовах, статтях і книгах В. Щербицький ніколи не вживав словосполучення «український народ», а лише «народ України» [2, с. 145]. В роки його керівництва республікою збільшився відсоток російськомовних шкіл. Російська мова була проголошена «другою рідною» і зайняла панівні позиції в науці, вищій освіті, книговидавництві. Видатний український письменник О. Гончар у своєму щоденнику з гіркотою записав: « Після валуєвських указів чорніших часів для мови українського народу не було ж! І перший нищитель мови — він, Щербицький. З садистською послідовністю виганяє українську мову з усіх нарад, установ, вузів, із радіо; в школі за русифікацію встановив учителям надбавку в 15 крб. чи то пак 30 срібляників» [5].

В економіці В. Щербицький був готовий виконувати будь-які рішення Кремля. Коли перед Україною ставили вимогу, вичерпуючи власні ресурси, надавати допомогу іншим регіонам СРСР, він з легкістю ігнорував економічні інтереси своєї республіки і погоджувався на це. Україні часто відводилась роль сировинного придатку. Зростало техногенне навантаження на природу, наслідком чого стала жаклива аварія на Чорнобильській АЕС.

Дві керівні постаті УРСР – Шелест та Щербицький уявляли Україну винятково комуністичною в плані радянської системи. Незважаючи на кардинально різні погляди, кожен з них уособлював приклад тотального контролю вищого керівництва як над КПУ, так і над українським народом в цілому. Однак, ці дві особистості успішно довели, що у тій системі СРСР, яка суворо контролювалася Кремлем, все ж можливо втілити життя абсолютно різні підходи щодо України. Шелест розглядав Україну як автономну державу у складі СРСР та отримав підтримку української інтелігенції, однак його усунення нагадало, що подібна ситуація залишається неприйнятною для Москви. Успіх правління Щербицького можна пояснити беззаперечним виконанням усіх її наказів, а також нехтуванням економічних інтересів України, що безумовно повністю влаштувало союзне керівництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Субтельний Орест Україна: історія / О. Субтельний. - Київ : Либідь, 1992. – 512 с.
2. Шаповал Ю. І. Петро Шелест у контексті політичної історії України ХХ століття / Ю. І. Шаповал // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 134–148.
3. Зенькович Н. А. Самые закрытые люди. От Ленина до Горбачева: Энциклопедия биографий. - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=217498&p=127>.
4. Кравчук Л. Маємо те, що маємо: спогади і роздуми / Л. Кравчук. – К.: Століття, 2002. – 392 с.
5. Латиш Ю. Володимир Щербицький: людина та її епоха. - [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/volodimir-sheerbickij/>

Пономаренко Алла Борисівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: allapon96@gmail.com

Голод Світлана Вікторівна – факультет комп'ютерних систем та автоматики, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: svit.holod16@gmail.com

Ponomarenko Alla B. –PhD in History, Assistant Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia, e-mail: allapon96@gmail.com

Holod Svitlana V. – Faculty for Computer Systems and Automation, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: svit.holod16@gmail.com.